

– A lelkekben – felelte csendesen a hajós, s kivette szájából a fopiszskálót.”

A félreértések elkerülése végett hangsúlyoznunk kell, hogy Márai – Krúdyéhoz és Szindbádéhoz hasonló költőisége, az étel és ital, az illatok és ízek poézise mellett – a finom ironia eszközeivel él a mindennapi, gyakorlati étellel való szembenállása jeléül. Életszerűtlennek és haszontalannak tartja az olyanféle szemléletet, filozófiát, amely bizonyos életmódot jellemez, azt, amikor valaki – mit sem törődve a viszonyok bármiféle változásával – túlságosan is élvezzi, habzsolja az életet.

Márai Szindbádja, a maga hozzájárulásaként, élete végén két kulcskérdés körül sommázta gazdag életpasztalatait. Először: hogy végül is minden rendben volna, ha minden embernek megadatna az a hiányzó havi négyszázötven fix. A másik döntő jelentőségű kérdés, melyre válasz kerestetik, a következő: a két és három deci, valamint a fél liter borhoz képest – ennyit szoktak rendelni a vendéglőben – ugyan mi a frászt akar jelenteni a négy deci? Az effajta ironizálás azonban semmi kárt nem tesz az életben, amelyet élünk; a gúnyolódás is, az élet is, meg a feltett kérdések sora is, csupáncsak álom. Élet pedig van is, nincs is, az álom az egyetlen érték.

*

A legutóbbi zord télen meglepett a behavazott falvak és vidékek Magyarországról érkező rémhír: nincs kenyér a búzatermő rónaság falvaiban, helikopterekből dobál-

ják nekik a betevőt. Hát már faluhelyen is elfelejtették, hogy kell kenyeret sütni?

Majd eszembe jutott, hogy egyszer, amikor szokás szerint (mint különben mindig, amikor Pestre visz az utam), Hubay Miklós barátommal ebédeltem a Rondella Étteremben, az asztaltól távozóban a pincér halkán, hogy mások ne hallják, odasúgta Hubaynak: „Jöjjön szerdán, paprikáskrumpli lesz, hús nélkül!” Semmit sem értettem belőle. „Schol, egyetlen pesti étteremben sem szolgálnak fel hús nélküli paprikáskrumplit” – szolgált magyarázattal házigazdám. – Egyszerűen nincs az étlapon. Feledhetetlen ízei a gyermekkorunk! Kizárólag a ház barátainak készítik el!

*

Ugyanazon évben (1989), amikor Márai kaliforniai emigrációjában, már nagyon öregén, pontot tett monumentális művére, a *Napló* hosszú sorozatára, majd önkezevel véget vetett életének, Milorad Sofronijević, a belgrádi bölcészkar német tanszékének könyvtárosa, egyébként maga is műfordító, valahol a német nyelvű könyvek között ráakadt Márai *Szindbád hazamegy* című regényére 1940-ből. Ki tudja, honnan, miért került oda, lényeg az, hogy megmaradt és megvárt engem: a szerb olvasóközönség épülésére is.

Eljött az idő, amikor olyan írók is, mint Krúdy Gyula és Márai Sándor közel kerülhetnek olvasóink szívéhez: az élet álom.

(1999)

A fordító is olvasó

Igen, magam is olvasóként, Krúdy Gyula olvasójaként jutottam el az elfeledett Márai Sándorig. Krúdy *Szindbád*jának visszafogott, de erjedő érzékiségétől elragadtatva, meglepetéssel fedeztem fel Márait, aki nemcsak hogy nagyra tartotta Krúdyt, hanem még regényt is írt Szindbádról, s amellet, hogy tovább éltette Krúdy hősét, egészen sajátos, önálló Márai-művet teremtett. Mindezt az olvasó nem láthatja át mindjárt, és az irodalomkutatók sincsenek tudatában egészen: no de ha Krúdytól lefordítjuk mind a kilencven Szindbád-novellát, majd azon melegében Márai *Szindbád hazamegy* című regényét is – kétségnek nincs helye többé. Márai rendkívüli alkotó.

Minthogy pedig elkezdődött Márai *Napló*inak újradkiadása (a kilencvenes évek elején), egyszeriben nem csak olvasója, hanem lázas kutatója, végül pedig fordítója lettem a nagy műnek. Azonnal kiderült, hogy nálunk a hatalmas terjedelmű *Naplót* teljes egészében kiadni lehetetlen. Viszont lehetséges az olyan válogatás, amely nem csorbítja jelentékenyen az eredeti mű

értékeit; vagyis hogy megfelelő részleteket nyelvünkre, illetve a mi világunk számára lefordítsunk belőle.

Már a *Napló*nak a második világháború alatt keletkezett első kötete olyan magától értetődően korrespondál a kilencvenes évekbeli szerb viszonyokkal, mintha nálunk írták volna, azaz csupa olyan lényeges kérdésre válaszol, amelyek ilyen zord időkben rendre felmerülnek. Majd a rákövetkező kötetek is, bennük a háború utáni évek, a megghiúsult remények, az egyes ember felőrlődése, aztán az emigráció, a hontalanok elmagányosodása – ezek is olyan időszerűek, mintha rólunk írták volna. Ezen a ponton azonban meg kellett állnom a válogatás és a fordítás munkájában. Ugyanis nem volt értelme válogatni a már kirostált és húsz oldalnyira nyirbált naplójegyzetekben, beérni azzal a húsz oldallal, amelyet különben is bizonyos céloknak megfelelően válogattak össze, s amelynek nincs okvetlenül köze hozzám és kultúránkhöz. Semmiféle kihívást nem jelentett, és nem is kínált jó megoldást. Eszerint türelmesnek kellett lenni – és várni.

2001 végén megtudtam, hogy megjelent a korábban kihagyott (1950–52. évi) feljegyzéseket tartalmazó kötet, megkíséreltem beszerezni, de nem jártam sikerrel: egyet-

len könyvkereskedésben sem volt kapható. Kiderült, a kanadai Torontóban látott napvilágot, ott működik ugyanis a Vörösváry Kiadó, Márai műveinek jogkezelője, úgyhogy – végül is – Hornyik Miklós vajdasági íróársamtól, Márai életművének jó ismerőjétől kaptam kölcsön a kérésűt könyvet. Vagyis lezárhattam ezt a periódust is, megnyílt előttem a lehetőség, hogy kiválogassam, lefordítsam és rendszerezve eltegyem a felgyülemlett fordításszövegeket egy eljövendő megjelenés reményében. Az 1943-tól 1952-ig terjedő időszakra vonatkozóan már két könyvnyi anyag gyűlt össze. No persze, hazai kiadó nemigen akad ilyesmire: ugyan ki adja ki, és mikor, és egyáltalán nyomdába kerül-e valaha?

Kizárólag azokat a naplóbejegyzéseket vettem fel gyűjteményembe, amelyek nem igényelnek további magyarázatot (lapalji jegyzetet), valamint azokat, melyek leginkább megvilágítják Márainak, az alkotónak a sorsát a viharos XX. században. Más szóval tehát mindazt, ami általánosan, egyetemesen emberi, másfelől személyes értelmű, a mi olvasóink számára is könnyen érthető.

Közben pedig várni kell a további naplókötetek megjelenésére. Ki tudja, meddig, és győzi-e az ember kívánni őket?

Azután közbejöttek a betegségek, a műtét, melynek kimenetele mindig bizonytalan. Mit csinálhat az ember, amíg a kórházi gyógykezeléshez szükséges leletek után futkos? Rendelkezésemre állt még a *Napló* utolsó kötete, amely Márai halála után látott napvilágot; ebből nem

hagytak ki semmit, ezeket a naplójegyzeteket (1984–89) teljes terjedelmükben adták közre. Lesz-e időm lefordítani őket? Apró ravaszkodáshoz folyamodtam: ezentúl egy-egy évfolyam anyagát fordított sorrendben ültettem át szerbre, és hát, gondoltam, jutok, ameddig eljutok. Most azonban válogatás nélkül, a teljes anyagot fordítottam, kihagyás nélkül. Így sikerült az egész könyvet elkészítenem, azzal a megszorítással, hogy 1984-re vonatkozóan mégsem vettem át mindent, hanem némileg megsűrve, akárcsak a korábbi évek esetében.

Más lehetőség híján tehát válogatást fordítottam a *Napló* 1943–1952-es és 1948-as évfolyamaiból, valamint teljes terjedelmében lefordítottam az 1985–1989. évi *Naplót*.

És végezetül: Márai volt olyan bátor, hogy egy már kialakított világ „kölcsön vett” anyagából megírja talán legjobb regényét – a *Szindbád hazamegyet*. Igen kevés verbeli alkotó bocsátkozik ilyen kockázatos vállalkozásba. Márai azonban utóbb évtizedeken át állhatosan írta naplójegyzeteit, s ezzel megalkotta a maga legteljesebb és legnagyobb művét: az élet és a művészet drámai szintézisét, olyképpen, hogy a kettő közé bátran egyenlőségi jelet tehetünk. Ennélfogva ez a nagy mű nem csupán *Napló*, hanem az olvasó tudatában fokozatosan, s joggal, más műfajjal – regénnyel lényegül át. S a *Napló*, már ma nyugodt lélekkel állítható, a magyar irodalom egyik legjobb „regénye”, a XX. század egyik nagyregénye.

Belgrád, 2002. január 27.

DRAGINJA RAMADANSKI Időtálló modernség és kettős nosztalgia

Rousseau, Gide, Puskin, Tolsztoj, Tišma naplójegyzetei – mint a művészi kifejezőmód marginális, alternatív, járulékos műformája – arról győznek meg bennünket, hogy az írók legfőbb értékei műveikben nyilvánulnak meg, ők azonban magánemberként gyakran kicsinyes, mi több, elviselhetetlen egyéniségnek bizonyulnak.

Efféle felfedezéseket Márainál nem tehetünk. A sikeres alkotóművész, regényíró, költő, elbeszélő, dramaturg, a könnyed, termékeny, tékozló, akadémiai tagsággal megtisztelt író élete második felében olyasmit munkált ki, amit esetleg a *naplóját meghatározó platformnak* nevezhetnénk, vagyis hogy naplójegyzeteiben mindenkor eleget tegyen a feltételen hitelesség igényének, hogy olyan dolgok is benne legyenek, amelyek kiadhatatlanok,

nem bírják a nyomdafestéket. Sikeres regényíróként megtanulta megbecsülni a szót, amely a kifejezés szándéka nélkül magában is él, úgy is megállja a helyét. Odáig jutott, hogy az irodalmat mélyen magánügynek tartsa, azt hirdesse, hogy egyedül a fióknak írni igazán elegáns, lévén meggyőződve róla, hogy igazi úriember nem is írhat mást, mint naplót meg levelet. Ha az irodalomra, mint „csácsogó, hiú, eszelős »írásra«” gondolt, undor fogta el. „Megírni”, szerinte, végső soron nem más, mint „kurvaság, riszálás”. Arról van szó, hogy nem megírni, hanem *leírni* kell a művet, a Logosz valamely magasabbrendű tollbamondása nyomán.

Ez a lázadás az irodalom hazug mivolta ellen, viszonzásul pedig ez a kiállítás az írás spontaneitása mellett V. V. Rozanov némileg korábbi programjára emlékeztet, aki maga is írtózott „azon ocsmányság műveléséről, melyet irodalomnak neveznek”. Többre tartotta az emberi léleknek a fürdőszoba falán, a szobapapucs talpán vagy valamilyen számla hátlapján olvasható írka-firkáit, ezeket *hulló faleveleknek* nevezte, és *kosarakba* gyűjtötte őket. Még tartalomjegyzékük is hason-